

Актуальні напрями судово-експертних досліджень в Україні в умовах воєнного стану

Елла Сімакова-Єфремян *

* Д-ка юрид. наук, професорка, ННЦ «ІСЕ ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Харків, Україна, ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8246-7688>, e-mail: simakova@hniise.gov.ua

DOI: 10.32353/khrife.1.2024.01 УДК [001.89:343.98](477)

Надійшло 25.03.2024 / Прийнято до друку 27.03.2024 /

Доступно онлайн 29.03.2024

У сучасному світі судово-експертна діяльність є невід'ємною складовою забезпечення правосуддя незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки. Завдяки впровадженню новітніх технологій, методів досліджень і стандартів їх проведення, останніми роками значно підвищено ефективність судової експертизи в Україні, забезпечено більш точні й об'єктивні результати, і впевнений поступ цієї галузі на шляху розвитку триває. Водночас (в умовах нових викликів через повномасштабне військове вторгнення й окупацію частини території нашої держави) судово-експертні дослідження набувають особливих актуальності й важливості з одного боку та зазнають складнощів з іншого.

Бомбардування й артобстріли рашистами мирних міст і сіл, наслідками яких є смерть і руїна, спричинили збільшення кількості звернень до судово-експертних установ нашої держави з метою фіксування наслідків вторгнення російської федерації в Україну. Експерти досліджують зруйновані об'єкти інфраструктури, житлові будинки й техніку в містах, що назавжди залишаться в нашій історії свідками жаклих злочинів путінського режиму, геноциду проти всього українського народу. Надважливою також є участь

експертів у кримінальних провадженнях щодо військових злочинів, скоєних окупантами. Трагічні наслідки війни фіксують у своїй роботі також експерти-економісти, товаровознавці, екологи, електротехніки, психологи та інші фахівці.

Прикладом судово-експертного дослідження, проведеного експертами Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. Засл. проф. М. С. Бокаріуса» (далі — ННЦ ICE), яке є складовою доказової бази у фіксуванні злочинних дій ворога, є експертиза з визначення виду зброї, із якої воєнні злочинці розстріляли письменника Володимира Вакуленка та ще багатьох українців під час окупації м. Ізюм і довколишніх сіл. Експерти з'ясували, що зброю виготовлено країною-агресоркою для так званих ЛНР та ДНР із погіршенням якості деталей.

Фахівці ННЦ ICE також долучились до відбору референтних зразків для подальшого проведення ДНК-досліджень із метою ідентифікації осіб, виявлених у місцях масових поховань, і прискорення пошуку зниклих безвісти осіб.

Незважаючи на всі намагання ворога дестабілізувати ситуацію в Україні, на всі жажіття війни та стрес, у якому вимушені жити та працювати судові експерти ННЦ ICE, військова агресія окупантів лише підвищує нашу мотивацію виконувати дослідження якісно, вчасно та сумлінно.

Україна має значний потенціал для подальшого розвитку судово-експертної науки, а за сприятливих умов і ресурсів здатна досягти високого рівня якості проведення експертиз та продукувати власні сучасні методи й технології досліджень, якими охоче поділиться з іноземними колегами. Забезпечення об'єктивності, надійності й науковості судової експертизи є одним із наріжних

аспектів правосуддя та гарантом захисту прав громадян у сучасному світі.

Збірник наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики», який від 2001 року ННЦ ICE видає у співпраці з Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого,— фахове наукове видання, яке є платформою для обміну практичним досвідом і науковими доробками між юристами, криміналістами та судовими експертами не тільки України, а й усієї Європи та світу. Часопис виходить друком 4 рази на рік паралельними виданнями українською та англійською мовами, його індексовано в міжнародних наукометричних базах даних (зокрема, *Academic Research Index (ResearchBib)*, *Bielefeld Academic Search Engine (BASE)*, *Central and Eastern European online library (CEEOL)*, *Directory of Open Access Journal (DOAJ)*, *Directory of Research Journals Indexing (DRJI)*, *ERIH PLUS*, *EuroPub*, *Index Copernicus International*, *MIAR*, *RefSeek*, *Ulrich's*, *WorldCat* та ін.), у 2023 році він отримав ідентифікатор медіа R-3002416.

Традиційно матеріали цього випуску об'єднано у дві основні групи: дослідницькі роботи (*Research Papers*) і наукові нотатки (*Case Notes*).

В оглядовій статті «Застосування штучного інтелекту й інформаційно-комунікаційних технологій: соціально-етичні проблеми», що відкриває випуск 34, докторка юридичних наук, професорка **Наталія Філіпенко**, кандидати юридичних наук, доценти **Сергій Лукашевич** і **Олена Андреева** (усі троє — Україна), PhD із права, професор **Александр Іванович** (Чорногорія) наголошують, що наявне етичне регулювання застосування інформаційно-комунікаційних технологій і штучного інтелекту здебільшого обмежено рамковими, декларативними документами, які позначають лише загальні підходи й мету

взаємодії людства із системами штучного інтелекту, є своєрідним застереженням про можливі негативні наслідки застосування технологій. Через потенційну небезпеку для цивілізації інформаційно-комунікаційних технологій і штучного інтелекту необхідно суворо ліцензувати діяльність, пов'язану з виробництвом та експлуатацією таких систем. Для цього на законодавчому рівні потрібно чітко визначити відповідальних за виникнення нештатних ситуацій, а також відповісти на питання: «Чи можливий і чи правомірний перехід штучного інтелекту зі статусу об'єкта у статус суб'єкта правовідносин?». Усе згадане вище свідчить про важливість і значущість обраної мети дослідження та потребує соціально-етичного осмислення найбільш актуальних проблем застосування можливостей штучного інтелекту.

Наступна стаття авторства кандидата економічних наук **Сергія Тюленєва** (Україна) присвячена перспективам побудови криміналістичних методик розслідування кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством. За результатами дослідження автор визначив, що в сучасному розумінні під окремою криміналістичною методикою розслідування (у широкому сенсі) слід розуміти інтегрований продукт наукового знання в галузі права, сформований на підставі узагальнення слідчо-судової практики, що за своєю сутністю є сукупністю криміналістичних рекомендацій, апробованих тактичних прийомів проведення слідчих (розшукових) і негласних слідчих (розшукових) дій, способів і прийомів оптимального й ефективного застосування криміналістичної техніки під час проведення досудового розслідування, які розроблено відповідно до процесуальних вимог із метою оптимізувати модель здійснен-

ня досудового розслідування окремого кримінального правопорушення, їхніх груп тощо. За узагальненням окремих елементів кримінально-правової та криміналістичної характеристик кримінальних правопорушень, пов'язаних із рейдерством, визначено різновиди окремих криміналістичних методик розслідування, серед яких міжвидові, спеціальні, підвидові, видові та ін.

Не менш цікавим є дослідження «Психофізіологічні дослідження та їхнє місце в литовському науковому дискурсі» литовських колег — доктора права, професора **Гендрика Малевскі** та **Лаймутіса Крауяліса**. Наведено стислий огляд розвитку психофізіологічних досліджень із застосуванням поліграфа. Увагу акцентовано на правовому регулюванні методів його використання та оцінюванні наукового дискурсу литовських спеціалістів із проблем психофізіологічного дослідження порівняно з аналогічними процесами в Польщі. Після відновлення незалежності 1990 року інтерес литовських засобів масової інформації до цього питання спонукав фахівців правоохоронних органів глибше вивчити можливість, надійність, допустимість та ефективність використання в інших країнах цих діагностичних технічних засобів у розслідуванні злочинів, а також їхню відповідність литовському законодавству. Проаналізовано й деякі аспекти психофізіологічних тестів із застосуванням поліграфа в Польщі, які привернули увагу як науковців, так і представників правоохоронних органів, судів тощо.

Автор наступної статті «Окремі аспекти формування доказової бази під час розслідування фактів колабораційної діяльності», кандидат юридичних наук, доцент **Сергій Перепелиця** (Україна), зауважує, що формування доказової бази під час досудового розслідування

колабораційних злочинів залежить від наявності показань свідків і очевидців, з'ясування осіб яких є провідним завданням слідства та передбачає застосування різних заходів (наприклад, витребування відомостей про цих осіб і підозрюваних або тимчасового доступу до речей і документів від органів державної влади й місцевого самоврядування в передбаченому законодавством порядку). Завданням слідчих у розслідуванні цього виду злочинів є: 1) виявити приватних осіб, представників волонтерських рухів або громадських організацій, які зафіксували злочини, пов'язані з колабораційною діяльністю; 2) отримати зафіксовану ними інформацію. Висновок експерта (як вагома складова доказової бази) містить відповіді на запитання, що виникають у слідчого під час досудового розслідування, оскільки саме у ньому експерт наводить відомості, які він з'ясував під час проведення дослідження із застосуванням спеціальних знань, що не були відомі слідчому.

Ще одна дослідницька праця цього розділу — «Аналіз канабісу та його продуктів у контексті судової експертизи» кандидатки фармацевтичних наук **Ірини Кучинської** (Україна). Легалізація вирощування рослин роду *Cannabis* із низьким умістом тетрагідроканабінолу й високим умістом канабідіолу набирає обертів через зростання попиту на ці продукти. У деяких країнах тестування канабісу та продуктів, що його містять, є юридичною вимогою: канабіс ідентифікують, оцінюють кількість у ньому тетрагідроканабінолу або канабідіолу та їхніх кислот-попередниць. Сучасні дослідження потребують більш чутливих і більш надійних аналітичних методів для точної ідентифікації та кількісного визначення компонентів канабісу. Оскільки судовий експерт має добре

орієнтуватися в сучасних тенденціях аналізу заборонених речовин і послуговуватися у своїй роботі останніми даними аналітичної та судово-криміналістичної літератури, така інформація допоможе їм обирати методи проведення досліджень, зважаючи на фактичні ресурси й обладнання судово-криміналістичних лабораторій.

Стаття доктора ветеринарних наук, професора **Івана Яценка** (Україна) присвячена дослідженню, перевірці й оцінюванню висновку експерта в судово-ветеринарному аспекті. Автор стверджує, що під час перевірки висновку судового експерта необхідно оцінити його всебічність, повноту й об'єктивність, а також наукову обґрунтованість, достовірність, правильність, допустимість використання методів і методик, засобів і способів проведення експертних досліджень, достатність і взаємозв'язок з іншими доказами, зібраними в межах кримінального провадження (справи) із метою ухвалення правильного процесуального рішення (для доказовості фактичних даних та обставин, доведених експертним дослідженням). Запропоновано критерії повноти й обґрунтованості висновку експерта, а також алгоритм оцінювання такого висновку слідчим, прокурором, захисником, слідчим суддею, судом. Застосування сукупності цих критеріїв до оцінювання висновку судового експерта гарантуватиме високу якість перевірки та створюватиме надійні умови для ухвалення процесуальних рішень у судочинстві.

Розділ із науковими нотатками відкриває стаття аспіранта **Горкема Ардакана Тана** (Туреччина) «Криміналістика та розслідування місця злочину в мікрогравітаційному просторі». У рукописі розглянуто проблеми криміналістики та викладено міркування автора щодо розслідування місця злочину в позаземних

гравітаційних середовищах. Майбутнє дослідження космосу може потребувати розроблення протоколів для позаземних розслідувань місця злочину. Висвітлено проблеми, пов'язані із впливом мікрогравітації, замкнутим космічним середовищем, криміналістичними методами, комунікацією, координацією та юрисдикцією. Майбутні обговорення та дослідження стануть підґрунтям для створення протоколів позаземних розслідувань місця злочину, щоб забезпечити ефективну та справедливую судово-експертну практику. Оскільки дослідження космосу прогресує, розвиток космічного права, технологій і міжнародних угод має вирішальне значення для розв'язання унікальних завдань позаземних розслідувань місця злочину. Це дослідження є однією із цеглинок у підвалинах майбутніх обговорень створення протоколів із метою забезпечити ефективну та справедливую судово-експертну практику поза межами Землі.

У наступній статті аспірантки **Елукі Казарян** (Україна) «Початковий етап розслідування умисного вбивства з мотивів расової, національної або релігійної нетерпимості» наголошено на важливості визначення типових слідчих ситуацій на початковому етапі розслідування, де проводять конкретні слідчі (розшукові) дії зі збирання інформації, виявлення ознак злочину та формування слідчих версій. На цьому етапі розслідування фахівці розв'язують конкретні завдання, оцінюють слідчу ситуацію, виявляють джерела інформації, визначають напрям розслідування, планують взаємодію з оперативними органами, збирають інформацію про обставини злочину, потерпілого й підозрюваного. Зауважено про складність визначити мотив нетерпимості на початковому етапі та можливість змінити кримі-

нально-правову кваліфікацію у процесі досудового розслідування. Класифікація слідчих ситуацій на основі отриманих на початку досудового розслідування джерел та інформаційних компонентів є підґрунтям для ефективного планування розслідування.

Чергова стаття розділу з науковими нотатками належить авторству кандидата юридичних наук, доцента **Анатолія Старушкевича** (Україна) та висвітлює тему «Методи розслідування злочинів за Гансом Гроссом: минуле та сучасність». Доведено внесок Г. Гросса в започаткування криміналістики як науки. Увагу акцентовано на двох запропонованих ним методах розслідування злочинів: визначенні моменту твердого переконання про обставини справи (неупередженого ставлення слідчого до отриманих на початку розслідування відомостей) і графічних таблиць (візуалізування криміналістично значущої інформації). Аргументовано, що запропоновані Г. Гроссом методи розслідування актуальні до сьогодні у зв'язку з перспективами розроблення сучасного прикладного наукового напрямку (криміналістичні технології забезпечення наочності у кримінальному судочинстві) та окремими проблемами неупередженого аналізування слідчим криміналістично значущої інформації на початковому етапі розслідування кримінальних правопорушень.

Свою статтю аспірант **Євген Півеньов** (Україна) присвятив темі анкетування як методу наукового пізнання, а також його впливу на формування методології судово-експертних дорожньо-технічних досліджень. У рукописі здійснено аналіз основних термінів (понять) із питань методології судово-експертного дослідження та результатів анкетування судових експертів, за яким визначено основні положення організації проведення

судової експертизи загалом і судової дорожньо-технічної експертизи зокрема, які стануть у пригоді для побудови загальних методичних положень дорожньо-технічних досліджень. У зв'язку зі складністю й нормативно-правовою неврегульованістю положень про комплексні експертні дослідження, запропоновано зміни до нормативно-правових актів, які обумовлюють механізм оформлення комплексу експертиз і комплексної експертизи як різних форм інтегрування спеціальних знань. У статті наведено авторське визначення поняття судової експертизи в кримінальному провадженні й узагальнено пропозиції судових експертів із підвищення ефективності судово-експертної діяльності.

Завершує дописи цього випуску матеріал «Проведення комплексних і комплексів судових експертиз із використанням спеціальних знань у галузі економіки» авторського колективу: кандидатки економічних наук, доцентки **Вікторії Слюсаренко**, кандидата економічних наук, старшого дослідника **Олексія Хомутенка** та **Світлани Тарасютіної** (усі троє — Україна). Якість проведення експертизи залежить від кваліфікації судового експерта й докладного та відповідального дослідження ним об'єктів, вивчити які виникла потреба в процесі досудового розслідування або судового розгляду. Сьогодні експертні методики з питань проведення комплексних судово-економічних у поєднанні з іншими видами експертиз і комплексу судових експертиз потребують удосконалення, зважаючи на умови воєнного часу. Комплексна експертиза відображає сучасні теоретичні тенденції щодо інтеграції норм законодавства в прикладну складову для виконання нагальних завдань у судовому слідстві та судочинстві. Водночас комп-

лексна експертиза має високу ефективність і широкі можливості сукупного, синтезованого застосування знань із різних галузей наук і технічних засобів під час розв'язання завдань, поставлених перед експертом. Висновки комплексної експертизи мають різнобічний вплив на ухвалення рішень суб'єктами, які вирішують суперечку. Саме тому вдосконалення методики проведення комплексних або комплексу судових експертиз під час розв'язання складних питань, що часто виникають в умовах дії військового стану, є актуальним, даючи змогу визначати єдині підходи до розв'язання проблемних аспектів такого дослідження.

У рубриці «Новини наукового життя» висвітлено участь співробітників ННЦ ІСЕ у наукових заходах перших трьох місяців 2024 року: Всеукраїнській науково-практичній конференції «30 років Закону України “Про судову експертизу”»: сучасний стан та перспективи вдосконалення», організованій Одеським науково-дослідним інститутом судових експертиз; Всеукраїнському освітньому проєкті «Незламні правничі школи України», ініційованому 13 правничими школами та провідними навчальними закладами країни (зокрема, Національним юридичним університетом імені Ярослава Мудрого та Центром криміналістичних інновацій *IntelligenTtrident*); тематичному науково-методичному семінарі із практичними кейсами «Спори щодо визначення місця проживання дітей та участі батьків у їх вихованні у період дії воєнного стану (залучення спеціальних знань та судова практика)» у Київському відділенні ННЦ ІСЕ та круглому столі «Удосконалення механізму проведення судово-психологічних експертиз неповнолітніх, потерпілих від домашнього насильства, з урахуванням підходу, орієнтованого на потерпілого» на базі Державного науково-

дослідного експертно-криміналістичного центру Міністерства внутрішніх справ України; науково-практичній конференції «Трансформація завдань криміналістики в умовах воєнного стану та євроінтеграційних процесів» (присвяченій пам'яті заслуженої професорки НЮУ імені Ярослава Мудрого, академіка Національної академії правових наук України, докторки юридичних наук, професорки, заслуженої діячки науки і техніки України В. О. Коновалової), організований кафедрою криміналістики Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Окремо відзначено активізацію освітньої роботи із захисту 5 дисертаційних робіт на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 «Право» від початку

року та отримання ННЦ ІСЕ акредитації на такий захист із ліцензійним обсягом 40 осіб (зокрема, іноземців та осіб без громадянства).

Редакційна колегія збірника наукових праць «Теорія та практика судової експертизи і криміналістики» щиро вдячна всім авторам, які надали матеріали для оприлюднення, а також фахівцям, які взяли участь у його виданні, та запрошує вчених і практиків до підготовки статей у чергових випусках.

Тільки разом ми здолаємо агресора, відбудуємо нашу державу, усіляко сприятимемо її процвітанню у всіх сферах і піднесемо на новий рівень експертне забезпечення правосуддя в Україні!

Разом ми переможемо! Слава Україні!

Сімакова-Єфремян, Е. (2024). Актуальні напрями судово-експертних досліджень в Україні в умовах воєнного стану. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 1 (34). С. 5–11. DOI: 10.32353/khrife.1.2024.01.